
У Каденюк А.С.

Пути и методы внедрения сельскохозяйственных знаний на Подолье во второй половине XIX – начале XX вв.

Анализируя истоки аграрного образования в Подольской губернии конца XIX – начале XX в., автор освещает роль земств, сельскохозяйственных обществ в организации специальных школ и курсов, деятельность кооперативных организаций, отдельных личностей и периодической прессы в распространении агрономических знаний среди сельского населения, их влияние, на развитие производительных сил в аграрном производстве, перерабатывающей и сахарной промышленности края.

Ключевые слова: аграрное образование, Подольская губерния, рыночные отношения, сельское хозяйство, земская агрономия, промышленное садоводство, животноводство.

Kadenyuk A.S.

Ways and methods of implementation of agricultural knowledge on Podillia in the second half of XIX – early XX centuries.

Introduction and distribution of agricultural knowledge in the Podolsk province of end of XIX - beginning of XX of century are analyzed, the features of distribution of agricultural knowledge turn out, their influence on development of productive forces in an agrarian production, processing and saccharine industry of edge.

Development of agriculture in the end XIX – at the beginning XX of century needed the skilled employees of agricultural production. To that end the network of agricultural educational establishments broadened in the Ukrainian provinces. The feature of similar network on Podolsk province were more schools of the first and second digits and practical agricultural schools that mainly prepared specialists for large squire economies.

Development of agrarian education was assisted by zemstvos, agricultural societies and individuals.

At the beginning XX of century zemstvo become centers from organization of agronomical help. Agronomics of zemsto assisted becoming and development of scientific base of intensive.

Aiming as possible wider to attract the intensive methods of ménage in the agrarian sphere of economy of edge, Society opened Separation of plant-grower (1902), Inquiry informative office (1907), the last developed certain recommendations and advices in relation to organization and activity of agrarian economies, fertilizer of soil, fight against wreckers and illnesses of plants. There were attempts, through organization of agricultural courses and agronomical points on a village, conditioning and organizations of studies of adult and growing up generation of village.

Fluently, alongside with traditional for a province industries – agriculture and saccharine beet growing, the features of development of stock-raising, industrial gardening and viticulture are illuminated.

Considerable role in distribution of economic knowledge, experience in the decision of practical questions, economic interests of agricultural producers related to defense, played co-operative motion that became the mighty factor of indrawing in the commodity-money relations of wide layers of rural population.

Keywords: agrarian education, Podol'skaya province, market relations, agriculture, zemskaya agronomics, industrial gardening, stock-raising.

УДК 334-054.57:94(477)«18/19»

Я.А. Бойчук

**КООПЕРАТИВНИЙ РУХ ЕТНОМЕНШИН В УКРАЇНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Розглядається історичний досвід становлення, етапи розвитку та форми діяльності кооперативного руху етнomenшин українських губерній Російської імперії в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Доводиться, що становлення господарських організацій нацменшин, на відміну від титульної нації, мав свій шлях розвитку, побудований на звичаях та історичних традиціях. Аналізуються особливості ведення господарства етнічних організацій на кооперативних засадах.

Ключові слова: кооперація, національні меншини, господарські організації, громадські об'єднання, сільськогосподарські товариства.

У сучасному етносоціальному розвитку господарських об'єднань важливим є вивчення історичного досвіду та традицій функціонування кооперативних об'єднань. Кооперативні ідеї, які видозмінювались і конкретизувались відповідно до зміни політичних та соціально-економічних обставин містять в собі позитивний досвід продуктивної співпраці представників різної національності в економічній галузі.

Національна кооперація дорадянського часу була висвітлена окремими аспектами в дослідженнях Пачева С.І., Мучника А.М., Шпиталенко Г.А., Буравського О.А. та ін. Проте дана проблема не була предметом спеціального комплексного дослідження.

Мета статті полягає у комплексному висвітленні становлення, етапів розвитку, напрямків та форм діяльності кооперативного руху етноменшин українських губерній Російської імперії в другій половині XIX – поч. XX ст.

Кооперація етноменшин формувалася за історичних обставин, які склалися на терені України. Це розвиток товарно-грошових відносин, науково-технічний прогрес, лібералізація життя реформами та ін., створили умови для діяльності господарських організацій. Кооперативний рух нацменшин мав свій історичний шлях формування заснований на традиціях, релігії, звичаях, менталітеті, який склався в середині общини. На відміну від місцевого населення, вони були більш соціально та економічно розвинуті. Розуміли необхідність взаємодопомоги для добробуту суспільного життя.

У досліджуваній період кооперація нацменшин пройшла в три етапи: становлення, часткової стагнації та піднесення. Уже на першому етапі становлення, етнічна кооперація мала ряд відмінностей від титульної нації. Зміст етнічний кооперативних об'єднань відрізнявся від загальнодержавного зразка економічно, морально-етичними засадами, релігійним світоглядом.

Передумовою до інтеграції нацменшин в грошові кооперативи розпочалась із ощадно-позичкових кас, які існували на основі звичаю. Так, створення таких менонітських кас беруть свій початок ще з 30-х рр. XIX ст. Особливі порядки успадкування землі в німецьких колоніях вело до утворення класу безземельних, тому весь капітал із ділянки зберігались в сирітських касах. Для прибутків і видатків ведуться спеціальні шнурові книги, допоміжні книги і рахунки, які торкаються управління господарськими ділянками. Про величину цих капіталів можна судити по тому, що наприклад в Хортицькій волості сума вкладів до 1 травня 1888 р. сягнула 1.235.854 руб. 80 коп., в Гальбштадтській волості – 390.563 руб. 20 коп. [1, с. 146]

Єврейські кооперативи беруть свій початок з благодійних кас гмиліс-хесед, створені на принципах взаємо і самопомоги, які видають позики без відсотків або під дуже маленький відсоток. Необхідний обіговий капітал вони отримують від пожертвувань, часто по духовному заповіту. Інколи каси гмиліс-хесед отримували прибуток із благодійних вечорів, але основу доходів складають членські внески. Прикладом створення гмиліс-хесед в Судилковій Заславського повіту Волинської губернії є каса, яка виникла на пожертвування 200 жителів містечка, які внесли по 5 руб. одночасно. Крім, того кожен вносив по 8 коп. щотижня. Позики надавалися без відсотків і повинні були погашені протягом року. [2, с. 325] На чолі цієї організації стоїть один або декілька габоім, які звичайно безконтрольно розпоряджались справами каси це в свою чергу не викликало довіри і відповідно внесків.

Практично у всіх чеських поселеннях були общинні каси, створені згідно статуту від 21 грудня 1859 р. Вони повинні були забезпечувати колоністів дешевими кредитами, а також розпоряджатися сирітськими грошима. У разі смерті колоніста його майно продавалось з аукціону отримані кошти надходили до каси і при повнолітті сиріт виплачувалася їм із накопиченими відсотками. Каси давали за внески 4% річних і брали за кредити 6 %. [3, с. 127]

Гальмом для їх розвитку являється непродуманого статут та відсутність адміністративного механізму. Тому каси почали діяти при інших установах або трансформувались в структури засновані на їх засадах – ощадно-позичкові та кредитні товариства, які виникали самостійно.

Національні кооперативи в основному були ощадно-позичкові товариствами. Переваги такого типу кооперації пояснюється тим, що національні товариства для отримання згоди відкриття мали великі складнощі, менше мали надії отримати від Державного банку позики або іншої державної установи, додавалася і інша причина, на відміну від місцевого населення, в нацменшин була більша кооперативна дозрілість, а уряд сприяв надаванню позик економічно слабшим. Тому провідною формою національної кооперації стають пайові кредитні товариства. Прикладом є, Єврейське кооперативне

товариство ремісників створене в 1862 р., які прийшли до висновку, що благодійна каса, яка існувала при молитов-ному будинку «Поалей Ціон» стане більш ефективною при допомозі товариства взаємного кредиту. Завдяки ефективній кредитній політиці правління за два десятиріччя діяльності товариства (1863-1883), його основний капітал зріс більш, ніж у 135 разів й склав 50.386 руб., а загалом активи збільшилися до 70687 руб. [4, с. 110] З подібними завданнями було створено ТОВАРИСТВО ремісників і землеробської праці євреїв, що ставило за мету надання позик, які починали займатися землеробською працею. Це об'єднання мало філії практично у всіх губерніях імперії і за його сприяння створювались ремісничі та сільськогоспо-дарські школи, класи при початкових училищах. Так, за 26 років Товариство лише в українських губерніях заснувало 150 навчальних закладів та надало їм понад 200 тис. крб. допомоги. [5, с. 130] Але це товариство не було суто господарським, як і більшість єврейських організацій, воно мало змішаний характер.

На період становлення кооперації державою не було вироблено загальної законодавчої бази для врегулювання створення та діяльності економічних товариств, громадська ініціатива нацменшин випереджала дії уряду в цьому напрямку. При впливі Санкт-Петербурзького відділу, уряд видав закон 1895 р. Положення про уста-нови дрібного кредиту. Цей документ передбачав запровадження організацій малого кредиту. [6, с. 497] Яскравим прикладом діяльності ощадно-кредитних товариств є Катеринославське ощадно-кредитне товариство єврейських ремісників і малих торговців, створене в 1902 р. з метою надання взаємодопомоги та грошових позик на виробничі цілі. Згодом товариство було розширене, за рахунок створення на кошти членів фонду допомоги селянам – членам сімей померлих, членів товариства, зразкової навчальної майстерні, амбулаторії, дитячого садка та єврейської гімназії. [7, с. 29] З 1902 р. при проханні про створення товариства, адміністрація наполягала щоб 2/3 членів правління і ради, а також голова товариства були християнського віроспо-відання. Після скасування цих умов 1905 року кооперація євреїв отримала розквіт тільки за 1906 р., коли було створено вище ста єврейських кооперативних товариств.

У квітні 1913 р. Міністерство фінансів запропонували відділенню Держбанку при відкритті кредитних і ощадно-позичкових товариств віддавати перевагу сільським, а не міським чи містечковим кооперативам. До статутів товариств вимагалось вклю-чати умови обмеження щодо придбання євреями й поляками нерухомості, закріплені в законодавстві, що й реалізувався на практиці. Велика кількість кооперацій та їх необхідність в економічному та суспільному житті, вимагало створення єдиного коопе-ративного закону. Базовий проект був створений на Всеросійському кооперативному з'їзді в серпні 1913 р., проте прийнятий лише у 1917 р.

Велику роль в організації господарств, в підтримці їх успішної діяльності відіграла система чеських кредитних товариств, що з'явилися в кінці XIX ст. ТОВАРИСТВА кредитували виробництво і продаж хмелю, фруктів, зерна. Їх метою було позбавлення посередників-перекупників. Вони мали свої обігові кошти, які могли надаватися як позички. Так, у 1906 році було створено Борятинське кредитне товариство. В 1913 р. воно мало обіг 70 тис. руб., з яких 56 тис., становили сільські внески. Станом на 1913 р., товариство мало сховище сільськогосподарських машин і знарядь, які рекламувалися у «Вістях Волинського губернського земства». При чеських кооперативах діяли каси, наприклад у Дубно існувала кредитна каса хмелеводів, яка нараховувала 817 членів і оперувала 402.075 руб. [8, с. 115]

При порівнянні кидається у вічі значна різниця у грошовій спроможності національних кредитних товариств, найбільше коштів мали німецькі об'єднання. Так, в Гальштатті працює кредитна установа Молочанське товариство Взаємного кредиту, уже майже 19 років. У звіті за 1914 р. обіги цієї установи досягали 35.903.743 руб. 28 коп., а чистий прибуток 27.373 руб. 40 коп. До 1 січня 1915 р. товариство складалось з 1733 членів в переважності сільських господарів (1070) менонітів, лютеран, католиків. Внески до 1 січня 1915 р. досягали 2.102.855 руб. 74 коп. обігового капіталу 320.415 руб. і запасного капіталу 65.971 руб. 70 коп. Причинами успіхів були пільги і привілеї, державна допомога, які забезпечили найбільш сприятливі стартові умови формування господарської системи, крім того в кожному окрузі з ініціативи округу було створено сільськогосподарські товариства, які орієнтували населення своїми заходами на успіхи у сільськогосподарській сфері. У

розвинутому громадському суспільстві колоністів і організації кредиту, говорить про існування багаточисленних кредитних установ. Наприклад, у трьох повітах Херсонської губернії, у німецьких колоніях (Березівка, Яновка, Цебриково, Миколаївське, Петроверівка, Зельц, Бергдорф, Мансбург) продуктивно працювали 8 товариств взаємного кредиту. Визначну роль у досягненні розвитку кооперації серед німців відіграла їх працелюбність, господарський хист, згуртованість.

Суттєву роль у розвитку господарства відіграла фінансова кооперація болгар, яка існувала у формі позичково-ощадних товариств. Ці товариства почали створюватися в краї ще в останній чверті XIX ст., але основна їх діяльність припадає на початок XX ст. Практично всі болгарські села потрапили в район їх дії. Так, у 1889 р. виникло Преславське позичково-ощадне товариство. Спочатку район його дії обмежувався лише Преславською волостю, але після 1905 р. цей район було розширено до 15 сіл (у тому числі 9 болгарських – Преслав, Інзовка, Банівка, Райновка, Богданівка, Степанівка, Діановка, Марііно, В'ячеславка). Крім Преслава, виникли позичково-ощадні товариства в Петрівці (1897 р.), Зеленівці (1900 р.), Миколаївському (1906 р.), а кредитні товариства – Цареводарівці (1903 р.) та Андрівці (1906 р.) Ці товариства надавали значну допомогу селянам. Вчасні позики під заставу сільгосппродукції давали можливість їм утримуватися від осіннього розпродажу хліба по низьким цінам. Крім фінансової, установи дрібного кредиту здійснювали торгово-посередницьку діяльність, допомагаючи своїм членам у придбанні сільгоспмашин, реманенту, вугілля за пільговими цінами, а також у збуті сільгосппродукції. [9, с. 120]

Розвивалась не тільки сільська, а й міська кооперація. Саме в містах, де активно розвивались товарно-грошові відносини, відчувалась потреба самоорганізації. Так, у зв'язку з посиленням конкуренції на місцевому ринку (появою варшавського і петербурзького механічного взуття), приводить до об'єднання дрібних єврейських ремісників у Вінницьке ощадно-позичкове товариство. Його перше засідання відбулось 12 листопада 1906 р., а уже 1 грудня 1912 року його посередницький капітал складав 13.476 руб. 08 коп. зібрати такий капітал за відносно незначний час товариству вдалось за допомогою непрямого податку, який платили позичальники, ремісники охоче платили податок бачачи в ньому джерело збагачення товариства. Відчуваючи свою фінансову силу, перейшли до обговорення створення складів. На зібранні при обговоренні найнеобхідніше виявилось потрібні склади для чоботарів, які найбільше потребували сировини на кооперативних засадах. Чоботарів у Вінниці нараховувалось до 100, розмір заробітку тісно залежав від того наскільки вигідно він закупить сировинний матеріал. Вінницьке товариство стало прикладом для утворення подібного товариства 1911 р. в Тальному. [10, с. 104] Такі кооперативні об'єднання швидко багатіли, організовували цільові поїздки в великі центри шкіряної торгівлі в Варшаві, Бердичеві, що сприяло економічному розвитку не лише внутрішнього ринку. Проте товариства втратили свої кооперативні засади і перетворювались в акціонерні.

Ще однією поширеною формою кооперації нацменшин були споживчі товариства. Були створені німцями, чехами, євреями та ін. на кооперативних основах – кооперативні ресторани, пансіони, санаторії, магазини.

Сільськогосподарські товариства, які мали на меті придбання необхідних для ведення господарств знарядь і машин, збут продукції, надання сільським господарям позик під заставу сільськогосподарської продукції. Такі товариства етноменшин, майже не отримували грошових субсидій від земств, а державної допомоги вони не отримували взагалі. З подібною метою, у 1904 р. в Гольштадті, був заснований Молочанський відділ Імператорського Російського Товариства пловдівництва. Мав велике значення і вплив на хороший і правильний розвиток пловдівництва в південному регіоні України. Для цього воно створило зразковий промисловий сад і пловдівний розсадник, з якого вони розповсюджували багато плодівних дерев по околицьним селам. Волосний схід під цей сад відвів 15 дес. землі. Станом на 1915 р. в саду було 4320 дерев, найбільш цінних сортів, прищеплених на дичках. В саду в якості учнів працюють 11 хлопчиків 7 православних і 4 меноніта. На виставках в Петрограді

відділ був нагороджений срібними і золотими медалями. [11, с. 135] Існувало в колонії Гальбштадт, Молочанське товариство сільського господарства засноване в 1912 році, яка нараховувала 211 членів при товаристві було створено три комісії: бджільництва, конярства, скотарства, які працюють над поліпшенням у цих сферах. Комісія бджільництва турбувалась про підготовку поля і займалась вивченням кормових трав, в інтересах поліпшення лугів. Комісія конярства поліпшувала породи коней. Витрати бюджету товариства станом на 1913-1914 р. становив 8.618 руб.; прибуток – 8.877 руб. для товариства яке діяло в селі це були великі кошти.

З метою підвищення рівня сільськогосподарського виробництва та його рентабельності 80 польських і 40 російських землевласників на чолі з князем Р. Сангушом заснували 1906 р. у Житомирі союз землевласників та землеробів, що мав на меті об'єднати всіх землевласників і землеробів губернії для всебічного розвитку й удосконалення економічних та культурно-просвітницьких потреб сільськогосподарського виробництва, поліпшення побуту селян і дрібних землеробів. У статуті союзу визначались форми його діяльності: впровадження технічних новацій, винаходів у сільське господарство, сприяння відкриттю сільськогосподарських шкіл і показових господарств, організація лекцій, кооперативів, сільськогосподарських виставок. У червні 1907 р. спілка нараховувала уже 4.420 членів. Його було закрито циркуляром міністра внутрішніх справ 29 жовтня 1909 р. Проте згодом подібні товариства виникали і продовжували свою просвітницьку діяльність. Вони організували сільськогосподарські виставки, на яких демонструвались технічні новації, що впроваджувались у польських господарствах. Такі товариства на початку ХХ ст. діяли у Луцьку, Рівному та інших містах. Так, засновниками Володимир-Волинського сільськогосподарського товариства (12 липня 1907 р.) був колишній голова губернської земської управи Дверницький, поміщики Гутовські, Заремба та ін., які показували приклад господарювання. Щодо польських кооперативних об'єднань, то їх кількість була незначною, адже польські землевласники мали перевагу в земствах, які займались організацією зразкових господарств на початку ХХ ст. [12, с. 77] Тому діяльність представників польської меншини була спрямована переважно на культурну сферу та благодійні справи.

Сільська кооперація поступово охоплювала не тільки виробництво, але й переробку сільськогосподарської продукції. А це сприяло створенню кооперативних товариств, які б займались саме переробкою продукції. Найпомітнішими були моло-чарні – це невеликі молокозаводи, що ставили своїм завданням переробку молока, доставленого членами спілки, на масло і сир для збуту.

Діяльність сільськогосподарських кооперативних товариств спонукала до створення страхових товариств. Серед національних страхових товариств набули широкої та організованої дії саме організації менонітів та німців. Правила страхування в цих колоніях були вироблені і санкціоновані Міністерством державного майна та Міністерством внутрішніх справ 14 червня 1867 р., а з 1 січня 1868 р. вони розпочали дію. Згідно правил, кожна колоністська волость складала особливе страхове від вогню товариство. Волосне управління обирало двох пожежних старост, які здійснювали нагляд та контроль за реалізацією, щоб не допустити пожежі в кожному будинку. Вони обиралися раз на три роки. Діловодство по страховому управлінню покладалось на волосних та сільських писарів. [13, с. 252] Страхування приватних і громадських установ, які знаходились в межах страхового товариства – обов'язкове. Всі ці будівлі вносились з встановленою вартістю по страховій оцінці, яка визначалася по кожній сільській громаді, під керівництвом сільського старости, місцевих пожежних старост і шести виборних від товариства оцінювачів. Їх показання, з зазначенням оціненої суми, записувались в іпотечну книгу. Виписка з іпотечної книги видавалася кожному госпо-дарю застрахованого майна. Оцінка майна оновлювалася кожні 5 або 10 років. [15, с. 146] Подібне страхове товариство було створено в Гальбштадті, в якому приймали участь 1.723 двори, в яких було застраховано майно на суму 6.500.275 руб. [15, с. 194]

Таким чином, завдяки активній участі представників національних меншин в економічному житті були сформовані кооперативні об'єднання різного характеру та напрямків. Протягом досліджуваного періоду вони встановлювались завдяки історичним

обставинам, які скалились в українських губерніях Російської імперії. На відміну від титульної нації, економічне життя нацменшин, яке підпорядковане традиціям та звичаям, мало свій історичний шлях розвитку. Кооперативи етноменшин, як складова загальнодержавного кооперативного руху, мала значний вплив на модернізацію еконо-міки країни. Адже нацменшини досягли значних успіхів у господарюванні, застосовували передові методи та показували зразковий приклад ведення господарства на кооперативних засадах. Зазначені об'єднання не мали сталого характеру через обмеження царського уряду, проте їх досвід поклав початок кооперування національного характеру, без якого не може розвиватися економічне життя у поліетнічній державі.

1. *Велицин А.А.* Німці в Росії. Нариси історичного розвитку та реального стану німецьких колоній на півдні та сході Росії. – СПб.: Тип. Т-ва «Громадська користь», 1893. – 282 с.
2. Збірник матеріалів про економічне становище євреїв. СПб.: Вид. Євр. Кол. Тов., 1904. – Т. II. – 390 с.
3. *Волкова С.А.* Чехи на півдні України (60-ті рр. XIX – 30-ті рр. XX століття) [Текст]: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Волкова Світлана Анатоліївна; Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2006. – 278 с.
4. *Мучник А.М.* Єврейський кредитно-кооперативний рух в Україні (етнополітологічний аспект) [Текст]: дис... канд. політ. наук: 23.00.05 / Мучник Анатолій Мусійович; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – К., 2006. – 165 с.
5. *Хонігсман Я.С., Найман А.Я.* Євреї України (короткий нарис історії). Ч. 1. – К., 1992. – 156 с.
6. *Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М.* Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б. Д. Лановика. — К.: Вікар, 1999. – 737 с.
7. *Бистряков А.Г.* Євреї Катеринослава-Дніпропетровська (XVIII - початок XX ст.). – Д.: Арт-Прес, 2001. – 142 с.
8. *Шпиталенко Г.А.* Соціально-економічне і духовне життя чехів Волині (друга половина XIX – початок XX століття): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України — К., 2003. – 198 с.
9. *Пачев С.І.* Болгарські колонії Північного Приазов'я (1861–1917): комплексне дослідження: Автореф. дис. канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1996. – 195 с.
10. Кредитна кооперація серед євреїв (за даними 1911 і 1912 рр.) Упоряд. Під ред. І.А. Блюм и Л.С. Зак. СПб., 1913. – 174 с.
11. *Ліндемман К.Е.* Припинення землеволодіння та землекористування поселенців-власників. Укази 2 лютого і 13 грудня 1915; 10, 15 Липня та 19 серпня 1916 р. і їх вплив на економічний стан Південної Росії. М., 1917. – 384 с.
12. *Буравський О.А.* Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – 208 с.
13. *Клаус Х.* Наші колонії: Досліди і матеріали з історії та статистики іноземних колоній в Росії. – СПб. – Друкарні В.В. Нусвальта, 1869. – 516 с.
14. *Велицин А.А.* Німці в Росії. Нариси історичного розвитку та реального стану німецьких колоній на півдні та сході Росії. – СПб.: Тип. Т-ва «Громадська користь», 1893. – 282 с.
15. *Ліндемман К.Е.* Припинення землеволодіння та землекористування поселенців-власників. Укази 2 лютого і 13 грудня 1915; 10, 15 липня та 19 серпня 1916 р. і їх вплив на економічний стан Південної Росії. – М., 1917. – 384 с.

References

1. *Velitsyn A.A.* Germans in Russia. Outline the historical development and the real state of the German colonies in southern and eastern Russia. – St. Petersburg.: typ. of union "Public benefit", 1893. – 282 s.
2. Proceedings of the economic situation of the Jews. St. Petersburg.: Typ. European Colonization Union, 1904. – Т. II. – 390 s.
3. *Volkova S.A.* Czechs in southern Ukraine (60-s of the XIX – the 30-ies of XX century): the dissertation of the candidate of historical sciences: 07.00.01 / Svitlana Volkova, Taurian National University named after. V.I. Vernadsky. – Simferopol, 2006. – 278 s.
4. *Muchnyk A.M.* Jewish Credit and cooperative movement of Jews in Ukraine (ethnic and political science aspect): the dissertation of the candidate of political sciences: 23.00.05 / Muchnyk Anatoly Musiyovych, NAS of Ukraine, Institute of Political and Ethnic Studies behalf. I.F. Kuras. – Kyiv, 2006. – 165 s.
5. *Hoenigsman J.S., Naiman A.J.* Jews of Ukraine (brief history). Part 1. – Kyiv, 1992. – 156 s.
6. *Lanovik B.D., Matsyakevych Z.M., Matejko R.M.* Economic history of Ukraine and World: Tutorial / Typ. B.D. Lanovik. – Kyiv: Vicar, 1999. – 737 s.
7. *Bystryakov A.G.* Jews of Katerynoslav and Dnipropetrovsk (XVIII – beginning of XX century). – D.: Art Press, 2001. – 142 s.

8. *Shpytalenko G.* Socio-economic and spiritual life of Volyn Czechs (second half of XIX - beginning of XX century): The dissertation of the candidate of historical sciences 07.00.01 / Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine. – Kyiv, 2003. – 198 s.
9. *Pachev C.I.* The Bulgarian colony of Northern Azov (1861-1917): complex research: Author. dissertation of the candidate of historical sciences. – Zaporizhzhya, 1996. – 195 s.
10. Credit co-operatives among the Jews (according to 1911 and 1912.) Compilation. Ed. I.A. Blum. St. Petersburg, 1913. – 174 s.
11. *Lindeman K.E.* Termination of villagers land tenure and land use. Decrees: 2 February and December 13, 1915; 10, 15 July and 19 August 1916 and their impact on the economic situation in South Russia. M., 1917. – 384 s.
12. *Buravskyy O.A.* Polish of Volyn in the second half of XIX – early XX century. – Zhytomyr: Typ. of Zhytomyr State University, 2004. – 208 s.
13. *Klaus H.* Our colonies: Experiments and materials on the history and statistics of foreign colonies in Russia. – St. Petersburg. – Printings of V. Nusvalt, 1869. – 516 s.
14. *Velitsyn A.A.* Germans in Russia. Outline the historical development and the real state of the German colonies in southern and eastern Russia. – St. Petersburg: typ. Of union "Public benefit", 1893. – 282 s.
15. *Lindeman K.E.* Termination of villagers land tenure and land use. Decrees: 2 February and December 13, 1915; 10, 15 July and 19 August 1916 and their impact on the economic situation in South Russia. M., 1917. – 384 s.

Бойчук Я.А.

Кооперативное движение этнических меньшинств в Украине во второй половине XIX – начале XX в.

Рассматривается исторический опыт становления, этапов развития и форм деятельности кооперативного движения этнических меньшинств в украинских губерниях Российской империи во второй половине XIX – начале XX в. Доказывается, что становление хозяйственных организаций национальных меньшинств, в отличие от титульной нации, имел свой путь развития, построенный на обычаях и исторических традициях. Анализируются особенности ведения хозяйства этнических организаций на кооперативных началах.

Ключевые слова: кооперация, национальные меньшинства, хозяйственные организации, общественные объединения, сельскохозяйственные общества.

Boychuk Ya.A.

The cooperative movement of ethnic minorities in Ukraine in the late nineteenth – early twentieth century.

Consider the historical experience of development, stages of development and forms of co-operative movement minorities Ukrainian provinces of the Russian Empire in the late nineteenth – early Twentieth century. It is shown that the formation of business organizations of national minorities, in contrast to the titular nation had its own way of development, built on the customs and historical traditions. Cooperation of ethnic minorities formed under the influence of the historical circumstances that existed on the territory of Ukraine. This development of commodity-money relations, technological progress, liberalization and other reforms which created conditions for economic organizations. The cooperative movement of national minorities had its history of formation based on tradition, religion, customs, mentality, which emerged in the mid of community. In contrast to the local population, they were more socially and economically developed. They understand the need for mutual well-being of society.

In the explored period cooperative minorities took place in three stages: formation, partial stagnation and growth. For the first phase of formation, ethnic cooperation had some differences from the titular nation. Their content is different from the national sample of economic, moral and ethical principles, religious worldview. Integration of national minorities in cash cooperatives started with savings and loan banks, which existed from custom. Brakes for their development appeared random status and lack of administrative machinery. Therefore, the cash started work at other institutions or transformed into structures based on their principles - savings and loans and credit unions that have arisen independently. The national cooperatives were mainly savings and loan. The advantages of this type of cooperation because the National Societies to obtain approval for the opening had great difficulties had less hope of getting a loan from the State Bank or other public authority, and attached another reason, as opposed to the local population, minorities were most cooperative suitability, and the government contributed to the provision of loans to the economically weak unions. Therefore, the leading form of national cooperation are mutual credit societies.

In the period of cooperation forming is not produced general legal framework for the establishment and regulation of economic activities of companies, public initiative minorities ahead of the government's actions in this toward. Under the influence of the St. Petersburg department, government issues a series of laws to regulate the activities of business organizations in the late XIX - XX centuries. However in connection with national policy of the government, the legalization of the existing national business associations was limited. Describes activities of agricultural societies that were intended for the purchase of necessary farming implements and machinery, marketing, giving farmers loans secured by agricultural production. This unions of national minorities almost did not get money from county grants and state aid they receive at all. Another form of national minorities cooperation were consumer society that were created by the Germans, Czechs, Jews, etc. on a cooperative basis – cooperative restaurants, guest houses, motels, shops. Proved that through the active participation of minorities in economic life were formed cooperative associations of different nature and trends. Over the explored period they were established due to

---

historical circumstances that prevailing in Ukrainian provinces of the empire. In contrast to the titular nation, the economic life of minorities, which is subordinated to the traditions and customs, had its historical development. National minorities of cooperatives as part of the national cooperative movement has had a significant impact on the modernization of the economy. After all national minorities have made significant progress in economic management, applied advanced techniques and showed exemplary example of forest management on a cooperative basis. These associations were not sustainable due to the limitations of the tsarist government, but the experience marked the beginning of cooperation of national character, without which it can develop economic life in a multi-ethnic state.

Keywords: cooperation, national minorities, economic organizations, associations, agricultural societies.

УДК 94(477.5)"1914"=411.16

В.О. Доценко

**ПОЛИТИКА ЦАРСКИХ ВЛАСТЕЙ В ОТНОШЕНИИ ЕВРЕЕВ
УКРАИНСКИХ ГУБЕРНИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ
В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Даная статья есть попыткой проанализировать некоторые аспекты политики царского режима в отношении еврейского населения украинских губерний Российской империи в период Первой мировой войны. Определить причины ксенофобских и антисемитских проявлений среди военных и гражданских чиновников и простых подданных Его Императорского Величества.

Ключевые слова. евреи, общественные организации, погромы, выселения, благотворительность.